

הרה"ג איתן שנדורפי שליט"א

ר"מ בישיבת מרכז הרב

לעילוי נשמת

אאמו"ר ר' ישעיה מרדכי ז"ל

שחינכני לאהבת התורה

"ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם"

פרשת העקדה פותחת במלים: "ויהי אחר הדברים האלה" (וכב, א). יש לשאול: למה בדיוק מתכוונת התורה במלים אלו, ומה באה התורה ללמדנו במלים אלו?¹ בתשובה לשאלות אלו נאמרו הסברים רבים ומהם עולים לימודים חשובים לדורות. נאמר זה יעסוק בהסברים שנאמרו על השאלות הללו ויחולק לארבעה חלקים: החלק הראשון יעסוק בבירור שיטת רש"י, שמקורה בדברי חז"ל. החלק השני יעסוק בשיטות המפרשים שקישרו את המלים הללו לברית עם אבימלך, הכתובה בסמוך לפרשת העקדה. החלק השלישי יעסוק בשיטות המפרשים שקישרו את המלים הללו למאורע אחר בחיי אברהם. החלק הרביעי יעסוק בשיטות המפרשים שקישרו את המלים הללו למספר מאורעות בחיי אברהם אבינו. המאמר לא יעסוק כלל בביאור המלים "והאלקים נסה את אברהם", שבהן עסקו רבים², אבל מתוך הפירושים השונים למלים "ויהי אחר הדברים האלה" תובן יותר משמעות העקדה וגודל הנסיון שבה.

-
1. עיין רש"י בראשית כח, ה ולה, יג: "איני יודע מה מלמדנו" ושם לח, ה: "ואם לא כן מה בא להודיענו" ועיין גם ברש"י בראשית ד, יט ומז, כא.
  2. עיין ב"מורה נבוכים" ג, כד וברמב"ן ובחזקוני וברבנו בחיי וברלב"ג ובאברבנאל ובספורנו וב"העמק דבר" ובמלבי"ם כאן, ובספר "עקידת יצחק" פרשת וירא שער כ"א, ובספר "עיונים בספר בראשית" לפרופסור נחמה ליבוביץ עמ' 136-133, ובספרה "ללמוד וללמד תנ"ך" עמ' 36-31, ובספרה "לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם" עמ' 66-64, ובמאמרה "פרשת העקדה" בחוברת "דרכים במקרא ובהוראתו" (הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשנ"ז) עמ' 15-11, 23-21.

א. הסברי רש"י

רש"י כתב בשם חז"ל שני הסברים:

1. "יש מרבתינו אומרים: **אחר דבריו של שטן**, שהיה מקטרג ואומר: 'מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד' אמר לו: 'כלום עשה אלא בשביל בנו, אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני - לא היה מעכב'³.
2. "ויש אומרים: **אחר דבריו של ישמעאל**, שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה. אמר לו יצחק: 'באבר אחד אתה מייראני? אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני - לא הייתי מעכב'⁴.

1. שאלות על דברי רש"י

על דברי רש"י שאלו המפרשים חמש שאלות:

1. על הפירוש הראשון שאלו: הרי הסעודה היתה לפני שלושים וחמש שנה⁵ ואם כן מדוע המתין השטן מלקטרג כל אותו הזמן? ואם תאמר שהשטן קיטרג מיד - מדוע לא קיבל ד' את דבריו בשעה שקיטרג, וקיבלם אחרי שלושים וחמש שנה⁶?
  - גם על הפירוש השני שאלו שאלה דומה, שכן ישמעאל גורש מבית אברהם בסמוך למשתה שעשה אברהם, ואם כן גם התפארותו של ישמעאל ותשובתו של יצחק היו באותו הזמן, ומדוע המתין ד' שלושים וחמש שנה עד העקדה?⁷
  2. לא דברי השטן ולא תשובת ד', לא דברי ישמעאל ולא תשובת יצחק אינם כתובים בפסוקים וכיצד יתכן שהכתוב יאמר: "אחר הדברים האלה" על דברים
-
3. ר' יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא, סנהדרין פט ע"ב וכעין זה בבראשית רבה נה, ד בשני אופנים דומים.
  4. לוי, סנהדרין פט ע"ב וכעין זה בבראשית רבה נה, ד.
  5. הסעודה היתה "ביום הגמל את יצחק" (וכא, ח) ויצחק נגמל בגיל שנתיים (רש"י ורד"ק שם על פי כתובות ס ע"א וע"ב ועיין עוד בירושלמי ברכות פ"ד ה"א וביכורים פ"ב ה"א ותענית פ"ד ה"א שכך אמרו לגבי שמואל) והעקדה היתה כאשר היה יצחק בגיל שלושים ושבע [רש"י כג, ב וכה, כ על פי סדר עולם רבה פ"א (ועיין בהערות הרד"ב ראטנער שם אות לח ובהערות "מאיר עין" שם אות כב שציינו למדרשים ולראשונים נוספים) ופרקי דרבי אליעזר פל"א (ועיין בהערות הרד"ל שם אות יד שציין למדרשים ולראשונים נוספים)].
  6. המפרשים המובאים בסמוך, בתשובות לשאלה זו, וכן "העמק דבר" כאן ו"תורה תמימה" כאן אות ב.
  7. "יפה תואר" על המדרש רבה שם, "נחלת יעקב" ו"משכיל לדוד" על רש"י שם.

שלא נכתבו קודם? וכך כתב האלשיך הקדוש: "והלא כמו זר נחשב יחזור על מה שאינו בכתוב, ומה גם באמרו 'האלה' כמורה באצבע!"

3. הפסוקים האחרונים לפני הפסוק "אחר הדברים האלה" אינם עוסקים בסעודה שעשה אברהם ביום הגמל את יצחק, ולא בישמעאל, אלא בברית בין אברהם לאבימלך, ואם כן כיצד יתכן לפרש ש"אחר הדברים האלה" מתייחס לדברים שנזכרו הרבה קודם?⁸

4. רש"י כתב לעיל (טו, א) שכל מקום שנאמר "אחר" הוא סמוך לנאמר קודם, וכאן העקדה היתה מופלגת מהנאמר קודם, גם מדבריו של השטן וגם מדבריו של ישמעאל?⁹

5. מדוע פירש רש"י כפי שפירש, ולא פירש כפשוטו שהכוונה אחר הברית עם אבימלך?¹⁰

עוד יש לשאול על דברי רש"י: מה באה התורה ללמדנו במלים אלו?

2. תירוצים להסברו הראשון של רש"י

על השאלה הראשונה על הפירוש הראשון כתב הר"ן: "ונראה שהאומר 'אחר דבריו של שטן', איננו סובר שהיה יצחק בן ל"ז שנה בזמן העקדה ואיחר השטן תלונתו על אברהם כל ל"ז שנה... ולכן נראה שהם דעות חלוקים". אבל המפרשים כתבו מספר הסברים ליישב את השיטות:

1. "נראה לעניות דעתי שוודאי גם עתה עשה משתה בשעת כריתת הברית עם אבימלך, כמו שמצינו ביצחק, ואם כן עשה שלש סעודות גדולות: אחת ביום המילה, כמו שמצינו במדרש, ואחת ביום הגמל את יצחק, כמו שכתוב בפירוש לעיל וכא,

8. הרב יעקב קמנצקי ב"עיונים במקרא" (נוא יורק תשד"מ) וב"אמת ליעקב" ומכון אמת ליעקב, נוא יורק קליבלנד תשנ"א) כב, א.

9. "תורת חיים" סנהדרין פט ע"ב ד"ה "מיד" ו"ערוך לנר" שם ד"ה "אחרי".

10. חזקוני, ריב"א, ר' חיים פלטיאל, "הואיל משה - באר היטב" ו"תורה תמימה" כאן וכב, א, רא"ם, "קצור מזרחי" ו"שפתי חכמים" לעיל כא, לד ודברי הרא"ם הובאו גם במהרש"א בסנהדרין פט ע"ב ד"ה "אחר מאי".

ח, ואחת עכשיו בעת כריתת הברית, ומכולם לא הקריב קרבן, ותלתא זימני הוי חזקה. לכך מצא עכשיו מקום לקטרג" ("קצור מזרחי").

2. "מצא השטן מקום לקטרג על שלא הקריב אברהם בסעודת בנו... ובברית אבימלך הקריב שבעה כבשים" (רי"ף ב"עין יעקב" סנהדרין פט ע"ב), כלומר ויותר על שבעה כבשים.

3. "הקטרוג היה סמוך לעקדה כי... באותו פעם עלה במחשבה לגדלו לאברהם והתחיל לקטרג והזכיר ענין הסעודה... כי לא מצא עוון לקטרג כי אם זה" ("הואיל משה - באר היטב" על רש"י).

4. "אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, ולזה המתין עד שנת קכ"ז לשרה, שבא זמנה להסתלק מן העולם וראה שמידת הדין מתוחה נגדה ולכך קטרג אז ולא מקודם" ("באר בשדה" על רש"י).

5. "השטן ראה שכבר אברהם אבינו עליו השלום נתנסה אותו זמן בתשע נסיונות, ולכן חשב השתא וודאי ישיב הקב"ה כאשר השיב לו באמת אחר כך, ויצווה את אברהם לשחוט את בנו, ואברהם וודאי יקיים דבריו יתברך, ויעשה המצווה בשלמות, ובוודאי יתן לו הקב"ה בן אחר תמורת יצחק, וירויה (ואברהם) שתהיה המצווה הזאת אשר זבח את בנו לקיים מצוות ד' קרן קיים לזרעו אחריו בכל דור ודור, ותעמוד כנגדו (של השטן) בכל פעם שיבוא לקטרג, ונמצא הוא גורם לעשות דבר שיהיה נלחם עמו תמיד ויבטל קטרוגים שלו. על כן אמר: 'טוב שאניח הקטרוג הזה עד שיגדל יצחק בשנים, ויהיה בחור כארזים, ואז אם יאמר לו הקב"ה לאברהם לשחוט את בנו ויביאהו לשוחטו לקיים דבר ד', יהיה יצחק מסרב ודוחף את אביו ומתריס כנגדו, בהיותו גדול בשנים וגבור חיל, ואז לא תבוא מצווה זו לפועל, וממילא לא ישאר לאברהם ולזרעו דבר יקר ונפלא כזה, שיהיה להם למגן וצינה בכל דור ודור לדחות קטרוגים שלו'. ולכן איחר את קטרוגו זה עד שגדל יצחק, והוא (השטן) לא ידע ולא חשב שיצחק יהיה מרוצה לקיים דבר זה בכל ליבו ובכל נפשו, וברצון ליבו פשט צווארו לפני הסכין. ונמצא מה שעשה השטן - קלקל לעצמו, שגדלה רבה ועצמה מצוות העקדה מאה ידות מצד העוקד ומצד הנעקד" ("בן יהוידע" סנהדרין פט ע"ב).

לפי כל המפרשים הללו השטן קטרג רק בסמוך לעקדה, וכן כתוב ב"ספר הישר" בפרשת וירא (בסמוך לעקדה). לעומתם יש שפירשו שהשטן קטרג עוד קודם:

6. "מיד קטרג השטן בשעת המשתה, וכן משמע בזוהר הקדוש פרשת בראשית (דף יא ע"א), והקב"ה אמר לו שאם יאמר לו שיקריב את בנו לא יעכב. וכי תימא אם

כן למה המתין הקב"ה מלנסות את אברהם עד שנת ל"ז ליצחק? יש לומר שהוא כדי להגדיל שכרו של יצחק, שהיה אז בן ל"ז, בכוחו ואונו, ואביו זקן מופלג, ואפילו הכי לא עיכב" ("באר בשדה" על רש"י).

7. "להגדיל הניסיון, שעם היות יצחק גבר בגובריו ונאהב לאביו אשר הוא כבר זקן ושבע, ונאש מלהליד עוד, עם כל זה לא ימנעהו מהמות, וגם כדי שיתנסה עמו יצחק בהיותו בחור כארזים וידי אביו כבדו מזוקן לא יוכל להכריחו והוא ישמע לו" ("יפה תואר" בראשית רבה נה, ד).

לפי שני הפירושים האחרונים עולה שד' חיכה ל"ה שנים כדי להגדיל את שכרם של אברהם ויצחק!

3. תירוצים להסברו השני של רש"י

על הפירוש השני כתבו המפרשים שישמעאל חזר לבית אברהם, כמו שמפורש בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"א, [ואפשר בגלל שחזר בתשובה¹¹] וכמו שמוכח מרש"י בסמוך (פסוק ג), שכתב על המלים "ויקח את שני נעריו אתו - ישמעאל ואליעזר", והוויכוח בין ישמעאל ליצחק היה אחרי חזרתו של ישמעאל לבית אברהם, בסמוך לעקדה¹²: הסבר זה מפורש במדרש רבה (נה, ד): "אמר לו ישמעאל: 'אני חביב ממך, למה? שנימולתי לשלש עשרה שנה, אבל אתה נימולת בקטנד ואי אפשר למחות'. אמר לו יצחק: 'כל מה שהלוית לקב"ה שלושה טיפין דם הם, אלא הריני עכשיו בן שלושים ושבע שנה, אילו מבקש לי הקדוש ברוך הוא להישחט איני מעכב'. אמר הקב"ה: 'הרי השעה'. מיד 'והאלקים נסה את אברהם'". וכן מפורש בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל¹³.

11. "משכיל לדוד" שם ובפסוק ב. ועיין רש"י טו, טו וכה, ט שישמעאל עשה תשובה בחיי אברהם [ומקורו בבראשית רבה לח, יב ונט, ז ובבבא בתרא טז ע"ב] ובפשטות משמע שרק סמוך למיתתו של אברהם חזר ישמעאל בתשובה, אבל מכאן משמע ששנים רבות לפני פטירת אברהם חזר ישמעאל בתשובה. עיין ב"לקוטים והערות על התורה" כב, ג (לרב יוסף אברהם וולף, בני ברק תשנ"ז).

12. "יפה תאר" שם, "נחלת יעקב" ו"משכיל לדוד" על רש"י שם.

13. זו לשונו: "והוה בתר פתגמיא האילין מן די נצו יצחק וישמעאל, ישמעאל הוה אמר: 'לי חמי למירות ית אבא, דאנא בר שרה אנתתיה, ואת בר הגר אמתא דאמיל'. עני ישמעאל ואמר: 'אנא זכאי יתיר מנד, דאנא אתגזרית לתליסרי שנין, ואין הוה צבותי למעכבא, לא הוינא מסר נפשי לאתגזרא, ואת אתגזרת בר תמניא יומין, אילו הוה בך מנדעא דלמא לא הוית מסר נפשך לאתגזרא'. מתיב יצחק ואמר: 'הא נא יומיא בר תלתין ושית שנין, ואילו בעי קודשא

על השאלה השנייה כתב המהר"ל ב"גור אריה": "אף על גב שדבר השטן לא נזכר בכתוב, כיון דכתובה הסעודה שעשה אברהם כאילו כתוב בפירוש דברי השטן, דוודאי היה מקטרג. וכן מאחר שכתוב שיצחק נימול לשמונה ימים בודאי היה ישמעאל מתפאר, ולפיכך לא הוצרך לכתוב".

על השאלה השלישית כתב הרב קמנצקי⁸ שכיון שבתחילת הפרשה המתארת את הברית בין אברהם לאבימלך כתוב "ויהי בעת ההיא" (כא, כב), הרי זה מלמד שפרשה זו היא כעין ענין מוסגר, כמו שמצאנו בפרשת וישב, שאחרי מכירת יוסף (בפרק לז) מסופר על יהודה ובניו (פרק לח), ואחר כך חוזרת התורה ואומרת: "ויוסף הורד מצרימה" (לט, א), וכתב שם רש"י: "חוזר לענין ראשון". אם כן גם אצלנו אחרי הפרשה שפתחה במלים "ויהי בעת ההיא" חוזרים לענין הראשון!

על השאלה החמישית כתבו המפרשים¹⁴ שרש"י פירש כפי שפירש דווקא בגלל שכל מקום שכתוב "אחר" הכוונה בסמוך למה שנזכר קודם, וכיון שהברית עם אבימלך היתה מופלגת מהעקדה, כפי שכתב רש"י (כא, לד) שאברהם עזב את ארץ פלשתים שתים עשרה שנה לפני העקדה, לכן הוצרך רש"י לומר אחר דבריו של שטן, או אחר דבריו של ישמעאל, שהיו סמוכים לעקדה [כדברי המפרשים הנזכרים לעיל בתשובות 5-1, שהשטן קטרג רק בסמוך לעקדה, ולא כמפרשים שכתבו שהשטן קטרג מיד וד' חיכה עד שיהיה יצחק בן ל"ז] ולפי זה מיושבת גם השאלה הרביעית¹⁵.

בריך הוא לכולי איברי לא הוייתי מעכב. מן יד אשתמעו פתגמין האילין קדם מרי עלמא, ומן יד מימרא דד' נסי ית אברהם ואמר ליה: 'אברהם'. ואמר ליה: 'הא אנא'". תרגום: "ויהי אחר הדברים האלה שרבו יצחק וישמעאל, ישמעאל אמר: 'לי ראוי לרשת את אבא, שאני בנו בכורו'. ויצחק אמר: 'לי ראוי לרשת את אבא, שאני בן שרה אשתו, ואתה בן הגר שפחת אמיל'. ענה ישמעאל ואמר: 'אני זכאי יותר ממך, שאני נימולתי לשלש עשרה שנים, ואם הייתי רוצה לעכב, לא הייתי מוסר נפשי למול, ואתה נימולת בן שמונה ימים, אילו היתה בד' דעה שמא לא היית מוסר נפשך למול'. השיב יצחק ואמר: '**אני היום בן שלושים ושש שנים, ואילו ביקש הקדוש ברוך הוא את כל איברי לא הייתי מעכב.**' מיד נשמעו הדברים האלה לפני רבון העולמים, ומיד דבר ד' נסה את אברהם ואמר לו: 'אברהם'. ואמר לו: 'הנני'". מפורש בתרגום שוויכוז זה היה כאשר היה יצחק בן שלושים ושש, ולא כאשר היה בן שנתיים! אמנם יש לעיין שכאן כתוב שלושים ושש ולא שלושים ושבע, כפי שנאמר במדרשים אחרים הנזכרים לעיל בהערה 5, מכל מקום מפורש גם כאן שהיה זה סמוך לעקדה ולא לפני גירוש ישמעאל! ועיין בתרגום יונתן בן עוזיאל מהדורת ד"ר דוד רידר (ירושלים תשמ"ד) שכתב שבכת"י הגירסה היא "תלתין ושב", ולא כנדפס! ועיין גם בתנחומא וירא יח וב"עץ יוסף" שם.

14. הנזכרים לעיל בהערה 10.

15. ועיין ב"תורת חיים" וב"ערוך לנר" הנזכרים לעיל בהערה 9 שלא למדו כך, ועיין גם בפירוש מהר"ז לבראשית רבה נה, ד ד"ה "הרהורי דברים" ובספר "אחד היה אברהם" לרב יהושע בכרך עמ' 7-8 שפירשו את רש"י כאן ש"אחר" מופלג:

על השאלה מה באה התורה ללמדנו במלים אלו לפי שיטת רש"י, ניתן לומר לפי הפירוש הראשון שלולא קטרוג השטן לא היה מנסה הקב"ה את אברהם בנסיון כזה, ולפי הפירוש השני שלולא שיצחק היה אומר שהוא מסכים להקריב עצמו לא היה ד' מנסה את אברהם בנסיון כזה¹⁶. עוד ניתן לומר שלפי (חמשת הפירושים הראשונים על השאלה הראשונה למדנו מתי השטן מקטרוג ואילו לפי) שני הפירושים האחרונים על השאלה הראשונה למדנו את טובו של ד', שרצה להגדיל את שכרם של אברהם ויצחק, ולכן המתין למרות קטרוג השטן ל"ה שנים.

ב. הסברים שמקשרים את הפסוק לברית עם אבימלך

1. הסבר רשב"ם

כתב הרשב"ם: "כל מקום שנאמר 'אחר הדברים האלה' מחובר על הפרשה שלמעלה... אף כאן אחר הדברים שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם, ונתן לו שבע כבשות הצאן, וחרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים בכלל גבול ישראל, והקב"ה ציוה עליהם: 'לא תחיה כל נשמה' ודברים כ, טז, וגם ביהושע מטילין על ערי חמשת סרני פלשתים גורל (יהושע יג, ג; טו, מה-מז), לכן 'והאלקים נסה את אברהם' - קינתרו וציערו, כדכתיב: 'הנסה דבר אליך תלאה' (איוב ד, ב), 'על נסותם את ד' (שמות יז, ז), 'מסה ומריבה' (שם), 'בחנני ד' ונסני' (תהלים כו, ב). כלומר נתגאית בבן שנתתיך לכרות ברית ביניכם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך. וכן מצאתי אחרי כן במדרש של שמואל (פרשה יב): 'ויהי ארון ד' בשדה פלשתים שבעה חדשים' (שמואל א ו, א). כתיב 'את שבע כבשות הצאן תקח מידי' (בראשית כא, ל). אמר לו הקב"ה (לאברהם): אתה נתת לו שבע כבשות - חייך שבניו עושים עם בניך שבע מלחמות ונוצחין אותך¹⁷.

דבר אחר: חייך שבניו הורגים שבעה צדיקים מבניך ואלו הן: שמשון, חפני ופנחס¹⁸ ושואל ושלשה בניו.

דבר אחר: חייך שבניו מחריבין שבעה משכנות ואלו הן: אוהל מועד וגלגל, נב וגבעון ושילה ובית עולמים תרין (שנים)¹⁹.

16. עיין ב"נחלת יעקב" על רש"י וב"סוכת דוד", ועיין שם ב"סוכת דוד" שכתב ששני הפירושים של רש"י משלימים זה את זה, ואולי זו גם כוונת ה"נחלת יעקב".

17. יש לעיין באלו מלחמות מדובר, ובמדרש שמואל שלפנינו לא כתוב כן, אלא "שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות" וכן הוא במדרש בראשית רבה נה, ד.

18. יש לעיין כיצד החשיבו כצדיקים והרי הכתוב גינה אותם! ועיין שבת נה ע"ב.

19. יש לעיין שאמנם פלשתים החריבו את משכן שילה אך הם לא החריבו את שאר

דבר אחר: שארוני מחזר בשדה פלשתים שבעה חדשים (שמואל א ו, א)²⁰. אמנם יש לשאול: כיצד יתכן שאברהם אבינו נשבע שבועה כזו שתפריע לבניו לכבוש את הארץ? נראה להסביר שאברהם אבינו נשבע לאבימלך מתוך מחשבה שהשבועה לא תפריע לבני ישראל לכבוש את הארץ. הכיצד? כיון שהקב"ה אמר לאברהם "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם... ודור רביעי ישובו הנה" (טו, יג-טז), ואילו אבימלך בקש מאברהם "ועתה השבעה לי באלקים הנה אם תשקר לי ולניני (=ולבני²¹) ולנכדי" (כא, כג), דהיינו לשלושה דורות, הרי שאברהם חשב שבשבעה זו לא תפריע לבניו בכיבוש הארץ. שכן במשך שלושת הדורות הבאים עתידים בניו להיות גרים בארץ לא להם, ואילו הדור הרביעי שיבוא לארץ ישראל כבר לא יהיה מחויב לשבועה²²!

הערות על דברי הרשב"ם

1. יש להעיר על דברי הרשב"ם שאת כל הפסוקים שהביא הרשב"ם כראיה לדבריו שניסיון הוא לשון צער וקינטור פירשו המפרשים מלשון ניסיון ובחינה, או לשון נס וגדולה, ולא לשון צער וקינטור.

2. עוד יש להעיר על דברי הרשב"ם שאף על פי שבמדרש מובעת ביקורת על כריתת הברית בין אברהם לאבימלך, כפי שכתב הרשב"ם, מכל מקום לא כתוב בו שהעקדה היתה עונש לאברהם. אדרבא, ממה שהמדרש הזכיר עונשים שבאו על עם ישראל כעבור כשמונה מאות שנה²³, ולא הזכיר את העקדה, הכתובה בסמוך

המשכנים! אהל מועד שבמדבר וכן המשכן שבגלגל ובגבעון לא חרבו כלל. משכן נוב חרב על ידי שאול, ביהמ"ק הראשון חרב על ידי הבבלים וביהמ"ק השני חרב על ידי הרומאים! עיין ב"יפה תואר", בפירוש המהרז"ו ובביאור מהר"פ לבראשית רבה נד, ד. 20. דברי הרשב"ם הובאו גם בחזקוני (ועיין שם בהערת הרב חז"ש), בפירוש הטור הארוך, ב"מושב זקנים", ב"פענח רזא", בפירושי ר' חיים פלטיאל, ב"אמרי נועם" וב"פשטים ופרושים מרבי יעקב מוינא". ועיין ברבינו בחיי שכתב: "ומה שנשמכה עקדה לפרשת אבימלך אומר במדרש נסה לשון זעף, כדמתרגמינן זעפים (בראשית מ, ו) – נסיסין, וזה כנגד מה שהכעיס לקב"ה בשבע כבשות שנתן לאבימלך, שכנגדן נענשו בניו שישב ארון הברית בשדה פלשתים שבעה חדשים". ועיין שם בהערת הרב חז"ש שכתב שלא מצא את המדרש.

21. "נין" בלשון התנ"ך הוא בן, כמו שתרגם כאן אונקלוס: "ברי", וכן פירש הרד"ק כאן, וכן תרגם יונתן בישיעיהו יד, כב וכן פירשו רש"י ורד"ק שם וכן תרגם המתרגם באיוב יח, יט, וכן מתבקש מהסדר "לי ולניני ולנכדי" – קודם הבן ורק אחר כך הנכד. רק בלשון ימינו משתמשים במושג "נין" במשמעות "בן הנכד" (ועיין במילון "אבן שושן" ערך "נין").

22. עיין בחזקוני כא, כב שכתב שאבימלך לא ביקש אלא על שלושה דורות בגלל שידע שהקב"ה הבטיח לאברהם "ודור רביעי ישובו הנה"!

23. מהולדת יצחק עד יציאת מצרים ארבע מאות שנה ורש"י בראשית טו, יג ושמות יב, מ

לכריתת הברית ומוצמדת אליה במלים "אחר הדברים האלה", משמע שהמדרש למד שהעקדה לא באה כעונש על אברהם, ולא כפי שכתב הרשב"ם:

ואכן במדרש רבה (נד, ד) על הפסוקים "ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשות" מופיעים הדברים הכתובים במדרש שמואל, אך בסמוך (נה, א-ה), על המלים "ויהי אחר הדברים האלה" לא מופיע הסבר הדומה להסבר הרשב"ם, אלא ההסברים שהובאו ברש"י (והסבר נוסף בכיוון זה שיובא בסמוך), ואת המלים "והאלקים נסה את אברהם" לא פירשו שם כרשב"ם שהוא לשון קינטור וצער, אלא להיפך, לשון נס וגדולה!

3. הרב בכרך בספרו "אחד היה אברהם" (עמוד 9) העיר: "קשה מאד לקבל דעה זו שהאלקים ניסה את אברהם בעקדה כדי לצער ולקנטרו ובזה להענישו על הברית שכתת עם אבימלך מלך פלשתים. האם כל כך גדול היה החטא עד שראוי היה לעונש כל כך נורא? לכן אנו תמהים על הרשב"ם מה ראה לשנות מכל מה שלמדנו עד כה על ניסיון זה שהוא הגדול והאחרון בעשרת הניסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם. ואם יש בעקדה משום עונש הרי זה מוריד ממנה את ערכה". גם הרב יעקבסון בספרו "בינה במקרא" (עמוד 28) כתב כעין זה: "אף על פי שקשה קצת לקבל כאן את תפיסתו של רשב"ם, הרי יש בה בכל זאת מן הענין, ביחוד בשל חיבת הארץ הגלומה בה".

2. הסבר התנא דבי אליהו

בתנא דבי אליהו (סוף פרק ז) נאמר:

"ישמור אדם... שלא יעשה שותפות דברים עם העכו"ם ולא יכרות עמו ברית, שכן מצאנו באברהם אבינו, שעשה שותפות עם אבימלך, וסוף הדברים שכתת עמו ברית... וכשכתת עמו ברית נתקבצו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו: למה יכרות אברהם ברית עם עכו"ם?... אמר להם הקב"ה: בן יחיד שנתתי לו למאה שנים אני אומר לו להעלותו עולה. אם יעלהו - מוטב, הרי אתם יודעים שכוונתו היתה לטובה, מפני דרכי שלום, ואם לאו יפה אתם אומרים. שנאמר: ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם וגו' וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט

על פי סדר עולם רבה פ"ג. מציאת מצרים עד התחלת בניית ביהמ"ק הראשון ארבע מאות ושמונים שנה (ומלכים א ו, א). עקדת יצחק היתה כאשר היה יצחק בגיל שלשים ושבע (עיין לעיל בהערה 5), דוד מלך ארבעים שנה (שמואל ב ה, ד מלכים א ב, יא), שמואל ושאל פרנסו את ישראל שלש עשרה שנה (סדר עולם רבה פ"ג) כך שמהעקדה עד מות חפני ופינחס בני עלי ונפילת ארון ד' בשבי הפלשתים כשמונה מאות שנה ושמשון מת לפני בני עלי ארבעים שנה (שמואל א ד, יח).

את בנו!... מכאן אמרו אין לך אומה בעולם²⁴ שאינה משעבדת ומענה את ישראל יותר מכמה מאות שנה אלא בשביל שכרת אברהם ברית עם העכו"ם".

התנא דבי אליהו גם כן הסביר את הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה" על הברית בין אברהם לאבימלך, בדומה לפירוש הרשב"ם, אך לא כתב כרשב"ם שהדבר נעשה כדי לצער את אברהם, אלא להיפך, כדי להוכיח למלאכים שאברהם עשה טוב בכריתת הברית עם אבימלך!

כיצד התברר על ידי העקדה שאברהם עשה טוב בכריתת הברית?

הסביר ה"מאורי אש"²⁵: "זה פלא גדול מאוד: איש אמונים כזה יכרות ברית אהבה עם עובד אלילים! זה נפלאו מלאכי השרת. אך ד' הרואה ללב אברהם ויודע אמונת לבו כי רק מפני דרכי שלום עשה, כראוי לאיש חכם מקרב אף לרחוקים, כי **אולי מזה ילמדו לעשות טוב**, נתן להם אות שלבו שלם ולא נטמאה נפשו בחברת אבימלך, במה שעקד את יצחק". דהיינו ברית של הדדיות בין ישראל לעכו"ם אסורה, אבל ברית שנובעת מתוך כך שישראל מכירים במעלתם ויודעים את תפקידם בעולם - לתקן עולם במלכות ד' - ומתוך כך מקרבים את הגויים על מנת ללמדם לעשות טוב מותרת, וכזו היתה הברית שכרת אברהם עם אבימלך.

אלא שלפי זה נשאלת השאלה: מדוע אם כן אמרו חז"ל שבגלל הברית שכרת אברהם לאבימלך נשתעבדו בני ישראל בין האומות? והרי אברהם לא עבר איסור, שכן כוונתו היתה לטובה!

שאלה זו שאל ה"מאורי אש"²⁶ ועוד הוסיף לשאול: "עיקר סיבת הגלויות היה מפני **חטאם**, ואיך אמר מפני זה (והברית עם אבימלך)?" והשיב: "נראה שבא לבאר הסיבה הפנימית איך באו ישראל לכל החטאים הגדולים שבעבורם גלו מארצם. והיא כי נשתייר בלב בניו להיות כורתים ברית עם עובדי כוכבים, ובבחינתם הקטנה מאברהם יכולים להתערב אתם באהבה וילמדו ממעשיהם. וכן היה באמת בתחילת עלייתם לארץ ישראל, שהשאירו עובדי כוכבים שנצטוו למחותם²⁷... וזה היה הסיבה הראשונה לחטאות ישראל כי התערבו אתם ולמדו ממעשיהם²⁸".

24. עיין בגירסת הילקוט שמעוני וירא רמז צה ובתנא דבי אליהו מהדורת ר"מ איש שלום סוף פ"ח.

25. על התנא דבי אליהו (לרבי אברהם ברבי אריה ליב יהודה, סדילקאוו תקצ"ה) פ"ז אות סב.

26. הנ"ל שם אות סד.

27. שופטים א, כז-לו תהלים קו, לד.

28. תהלים קו, לה שופטים ב, יא-יב ג, ה-ו.

29. עיין בפירוש מהרז"ל לבראשית רבה נה, ד ד"ה "הרהורי דברים" ובספר "אחד היה

3. הסבר רבינו יוסף בכור שור

ר' יוסף בכור שור כתב: "אחר הדברים האלה שנעשה אברהם שר וגדול והמלכים כרתו עימו ברית, נסה את אברהם, הביאו לידי ניסיון שלא יוכל שטן ומקטרג ובעל הדין לומר עליו: 'החינם ירא אברהם את האלקים? הלא סכת בעדו ובעד כל אשר לו, וגם המלכים כורתים עימו ברית!' כדרך שאמר על איוב (א, ט-י). וביקש ממנו דבר חביב עליו יותר מגופו וממונו, וכיון שלא מנעו ולא נתרעם לומר: 'הלא אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו אתה אומר לי לשוחטו ולשורפו, ולא די אם היה נשחט בידי אחרים שנתת לי להקהות בו את שיני, אלא שאתה אומר לי לשוחטו בידי'. וכל זה לא חשב כלום, אלא סמך על מצוותו של הקב"ה"³⁰.

רבינו יוסף בכור שור חולק על הרשב"ם וגם על העיקרון שבדברי רש"י בפירושו הראשון. לפי הסברו הציווי על העקדה לא היה מתוך קטרוג של השטן, ולא כדי להעניש את אברהם, אלא להיפך, כדי למנוע קטרוג של השטן; אבל לכאורה קשה שהרי היה בזה צער לאברהם! יש לומר שאכן לא היה בזה צער לאברהם, כיון שאברהם עשה זאת בשמחה!³¹

ג. הסברים שמקשרים את הפסוק למאורע אחר

מפרשים רבים קישרו את הפסוק למאורע אחר שנזכר בחיי אברהם:

1. הסבר המדרש ביחס להולדת יצחק בגיל מאה

במדרש רבה (בראשית נה, א) נאמר: "ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם". כתיב: 'נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה' (תהלים ס, ו). נסיון

אברהם" לרב יהושע בכרך עמ' 7-8 שפירשו את רש"י כאן ש"אחר" מופלג ושהרשב"ם הסביר כמי שסובר ש"אחר" סמוך (בראשית רבה מד, ה), וממילא כן יש לפרש גם את התנא דבי אליהו. אמנם המפרשים הנ"ל בהערה 10 אמרו להיפך, שרש"י סובר ש"אחר" סמוך, ולשיטתם יש לומר שהרשב"ם והתנא דבי אליהו סוברים ש"אחר" מופלג, שכן עברו שנים רבות בין הברית עם אבימלך לבין העקדה.

30. א. כך היא הגירסא בספר "תוספות השלם - פירוש התורה לבעלי התוספות" (הוצאת מפעל התוספות השלם ירושלים תשמ"ג), ובנדפס בפירוש הריב"ש [גם במהדורת הרב חיים יוסף איסר לבית גד (ירושלים תשמ"ג) וגם במהדורת מוסד הרב קוק ירושלים תשנ"ז] כתוב בסוף: "וכיון שכל זה לא חשב כלום אלא שמח במצוותו של הקב"ה". והמשפט נראה קטוע.

ב. כעין דברי ר' יוסף בכור שור כתבו גם ה"אמרי נועם" ורבי יעקב מוינה ועיין גם במדרש המובא בסמוך.

31. עיין עוד בפירוש הר"ן על התורה (הוצאת מכון שלם ירושלים תשכ"ח) ובפירוש "צרור המור" שקישרו את הפסוק לברית עם אבימלך, אך דבריהם צריכים ביאור ארוך ביחס למושג נסיון. עיין שם בהמשך דבריהם וב"צרור המור" בפסוק יב והשווה לעיל הערה 2.

אחר נסיון וגידולין אחר גידולין. בשביל לנסותן בעולם, בשביל לגדלן בעולם, כנס הזה של ספינה. וכל כך למה? מפני קושט, בשביל שתקשט מדת הדין בעולם. שאם יאמר לך אדם: למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר, למי שהוא רוצה מעני, ולמי שהוא רוצה הוא עושה מלך. אברהם כשרצה עשאו מלך, כשרצה עשאו עשיר, יכול את להשיבו ולומר לו: יכול את לעשות כמו שעשה אברהם אבינו? והוא אומר: מה עשה? ואת אומר לו: 'ואברהם בן מאת שנה בהולד לו' (וכא, ה) ואחר כל הצער הזה נאמר לו: 'קח נא את בנך את יחידך' (כב, ב) ולא עיכב, הרי 'נתת ליראיך נס להתנוסס'.

לפי מדרש זה נראה שהפסוק "ויהי אחר הדברים האלה" מתיחס למה שנאמר "ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו", שאף על פי שיצחק נולד לאברהם בגיל כה מופלג, מכל מקום לא נמנע אברהם מלקיים את דבר ד' להעלות את יצחק לעולה.

2. הסבר ה"חתם סופר" ביחס ללקיחת שרה לאבימלך

כתב ה"חתם סופר": "ויהי אחר הדברים האלה. מאי אחר? לפי שנאמר לעיל שקודם שנולד יצחק נלקחה שרה לבית אבימלך. ולמה אירע מעשה זה לשרה? כדי להגדיל את ענין נסיון העקדה. כי לו לא אירע כן, היה אפשר שהיתה עולה בשעת מעשה העקדה מחשבה בלב אברהם כי מעתה יצא לו שם בעולם על הנסיון הגדול הזה, ואם כן יהיה חס ושלוש תערובת כוונה זרה בשעת המעשה הזה. לכן נלקחה שרה, ומזה אם ישחוט בנו יתחזק החשד כי מאבימלך נתעברה שרה ולכן לא חס עליו, ויהיה לו ולאשתו מזה בזיון וקלון לעולם, ובכל זה לא מנע את עצמו מזה, הרי שכל מה שעשה לא עשה אלא לשם שמים"³².

3. הסברי ה"כתב סופר" ביחס לגירוש ישמעאל

כתב ה"כתב סופר"³³: "הנה הניסיון היה גדול שהיה יצחק בנו אהובו יחידו ולא חשך מלהקריבו לפני ד'. והן אם היה עוד בן לאברהם, הגם שהיה יצחק אהוב אצלו ביותר, מכל מקום לא היה הניסיון גדול כל כך, כמו שהיה כשלא היה לו עוד בן עימו. כי (את) ישמעאל כבר גירש מעל פניו והיה שנוא לפניו, ולא נשאר רק יצחק

32. א. ב"חתם סופר" על התורה שלפנינו לא כתובים הדברים כהסבר הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", אלא בתוך ד"ה "והאלקים נסה את אברהם", ובסגנון שונה מעט, אמנם ב"ליקוט יהודה" לרב יהודה ליב גינזבורג (דענווער תרצ"ז) הביאו כך.

ב. עיין עוד בספר "זכרון שלום" על מסכת ברכות ולרב משה בלוי, בני ברק תשכ"ג) דף סא ע"ב בד"ה "אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו" ובהערה שם.

33. הוצאת סיני תש"מ (דפוס צילום מהוצאת דערעטשקע תרמ"ט) דף לא ע"א.

יחיד, והניסיון היה כפול ומכופל. ונראה לי דלכן המתין ד' מלנסות את אברהם עד אחר שגירש את ישמעאל מעל פניו על פי ד' שאמר: 'כל אשר תאמר אליך שרה' וגו', ולא נשאר לו רק יצחק, אז הגיע העת לנסות את אברהם בניסיון גדול כזה... והיינו 'זיהי אחר הדברים האלה' - אחר הנעשה סמוך לזה ששלח את ישמעאל מעל פניו". כלומר שהנסיון היה גדול יותר לאחר שישמעאל שולח מבית אברהם³⁴.

עוד כתב ה"כתב סופר"³⁵: "להיות כי עיקר הניסיון הוא לתועלת שילמדו ממנו הדורות עד כמה היה אהבת אברהם לד', עד שלא חשך את בנו יחידו ממנו, והנה היה מקום לחשוב שלא היה בנו, לכן התאכזר עליו. ותחת שיצא תועלת מהעקדה, יצמח רעה, שיתחזק הקול כי מאבימלך נתעברה שרה. אבל אחר שכבר גירש בן האמה, ונתוודע לכל בבירור גמור כי יצחק בנו הוא, שוב יש תועלת בניסיון, והיינו 'אחר הדברים האלה' דכתיב למעלה, שגירש בן האמה, 'והאלקים נסה את אברהם' אז היה זמן לנסותו, 'ויאמר אליו קח נא את בנך, את יחידך, אשר אהבת', היינו בנך יחידך, שידוע לכל שהוא בנך יחידך, אשר אהבת וגירשת ישמעאל מפניו, קחהו עתה להקריבו לפני".

דברי ה"כתב סופר" האחרונים נראים כמנוגדים לדברי אביו ה"חתם סופר", שכן ה"חתם סופר" כתב שהיה חשש שבני אדם יגידו בגלל העקדה שיצחק נולד מאבימלך, ואילו ה"כתב סופר" כתב שאחרי גירוש ישמעאל אין לחשוש לכך. אבל ניתן ליישב שאין הם חולקים, אלא מדברים על שתי קבוצות אנשים שונות: יש לציין שגם אחר כל ההוכחות ימשיכו להתלוצץ, ועליהם אמר ה"חתם סופר" שהיה מקום לחשוש לדבריהם הנלוזים, ואילו ה"כתב סופר" דיבר על אנשים שמוכנים לוותר על דברי הליצנות כשיש הוכחות שסותרות דברים אלו.

4. הסבר ה"ילקוט יהודה" ביחס לגירוש ישמעאל

כתב ה"ילקוט יהודה"³⁶: "עוד טעם אחר אפשר לומר דלכך נאמר כאן 'אחר', משום דהנה המעשה שעשה עם הגר וישמעאל בנו זה היה פגם במדרגת אברהם בעיני הבריות, כמו שהובא לעיל דברי המדרש רבה (נד, ב) שהיו הבריות מרננים אחריו **למה שמע לקול אשתו וגירש את בנו**. והנה באמת היה הדבר רע בעיני אברהם, והוא עשה כן רק מפני שכן ציווה לו המקום לשמוע בדבר זה לקול שרה... והענין של מעשה העקדה זה היה כדי להסיר את הפגם שאפשר היה להטיל על אברהם בהנהגתו עם הגר ועם ישמעאל, ולכך נאמר כאן: 'אחר הדברים האלה'".

34. עיין רמב"ן, רבנו בחיי ואברבנאל (כב, ב) ובמאמרי "ארץ ישראל - ליצחק ולא לישמעאל!" בספרי "הדר העולם" (ירושלים תשנ"ח) עמ' 82-93.

35. שם דף לא ע"ב.

36. הנזכר לעיל בהערה 32.

יש להעיר שיש בדבריו מידה מסוימת של הקטנה ביחס לעקדה - שהיא באה רק כדי להסיר את הרינונים על גירוש ישמעאל. אמנם נראה שהוא לא כתב זאת כטעם יחיד לעקדה, ואף לא כטעם יחיד לפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", אלא רק כתוספת, כפי ששמעם מתחילת דבריו, ואז יש בהסברו פן נוסף להבנה מדוע העקדה היתה אחרי גירוש ישמעאל - כדי שגם הרינונים על גירוש ישמעאל יפסקו כשיראו שאברהם מוכן להעלות את בנו יצחק לעולה בדבר ד'.

5. הסבר ה"כתב סופר" ביחס ל"ויטע אשל בבאר שבע"

עוד כתב ה"כתב סופר"³⁷: "הנה הניסיון היה כדי להראות העמים גודל אהבת אברהם אבינו עליו השלום לקב"ה, וכי מסר בנו יחידו להקריבו לד', וממנו ילמדו דורות הבאים למסור נפשם ולא יחמלו ויחוסו על בניהם. והנה אין הוכחה מן העקדה כל כך, (וכי) אולי היה אברהם אכזר בטבע, ויש מתאכזרים על בניהם... אלא הלא נודע בשערים ונתפרסם בעולם טובת ליבו של אברהם וכי גמל חסד עם זרים, היה מאכילם על שולחנו, כדכתיב בסמוך ממש: 'ויטע אשל בבאר שבע' (כא, לג), ואמרו חז"ל נוטריקון אכילה שתייה לויה³⁸, ונודע דבר זה בעולם, כי ייגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים' (שם, לד), וקל וחומר שרחמנותו על בנו יחידו. וראה ד' כי עתה ראוי לנסותו בבנו יחידו, מאחר שנתוודע ונתגלה רחמנותו לעיני כל, והיינו 'אחר הדברים האלה' שכתובים סמוך לו: 'ויטע אשל' וישב שם ימים רבים 'והאלקים נסה את אברהם'".

יש להעיר על דברי ה"כתב סופר" הללו ש"אכילה שתייה לויה" הם רק הנוטריקון של "ויטע אשל בבאר שבע", ואין הם מפורשים בכתוב, אבל נטיעת האשל מלמדת אותנו על הכנסת האורחים של אברהם אבינו גם מצד הפשט, כמו שכתוב בתחילת הפרשה שכאשר באו המלאכים אל אברהם הוא אמר להם: "והשענו תחת העץ" (יח, ד).

6. הסבר הרב נבנצל ביחס ל"ויטע אשל בבאר שבע"

ב"שיחות לראש השנה"³⁹ כתב הרב נבנצל: "אחר הדברים האלה' כוונתו למסופר שני פסוקים קודם לכן, בסוף הפרשה הקודמת: 'ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ד' (כא, לג), וכמו שאמרו חז"ל (סוטה י ע"א): 'אל תקרא ויקרא', אלא

37. שם. שלושת הסברי ה"כתב סופר" הובאו בקיצור ב"לקוטי אנשי שם" שבחומש "רב פנינים".

38. עיין מדרש שוחר טוב תהלים ל"ז וק"י ורש"י כתובות ח ע"ב ד"ה "בבריתו של אברהם" ורש"י סוטה י ע"א ד"ה "פונדק", ומדרש "לקח טוב" בראשית כא, לג והערה נד שם ו"תורה שלמה" בראשית פרק כא אות קלג.

39. במהדורת תשמ"ז עמוד רנו, במהדורת תשנ"ח עמודים רפח-ט.

ויקריא, שאברהם נטע אשל - פרדס של עצי פרי, או פונדק לכל דורש, והכנסת אורחים זו מסייעת לאברהם לקרוא ולפרסם שם ד' בעולם. אברהם מלמד את אורחיו 'כי טוב ד', אשרי הגבר אשר יחסה בו' (תהלים לד, ט), ושכדאי לנטוש את האלילים ולהתקרב לאלקי החסד של העולם. ופתאום מצטווה אברהם לבצע דבר שנוגד את כל מה שהאמין בו והטיף אליו כל ימי חייו. הרי עד היום לימד שד' **מתנגד לקרבנות אדם**, ושכל רצונו להיטיב מטובו לבריותיו, ולפתע יצטרך לבוא ולספר את ההיפך הגמור! הרי כולם ילעגו לו ולא לקו. וכי כיצד יוכל לספר שד' ציווה לשחוט את הבן שהוא ואשתו התפללו עבורו עשרות שנים ארוכות? ...אם כן הנסיון של 'האלקים נסה את אברהם' הינו קשה שבעתיים דווקא 'אחר הדברים האלה' של נטיעת האשל בבאר שבע. מפני שהקרבת בנו תעשה אותו ללעג וקלס בעיני הבריות שטרח כל כך להחדיר אמונה בליבם, באמצעות אותו אשל". נקודה זו, שאברהם חניך לאהבת ד' ובריותיו ונגד הקרבת ילדים וכעת נצטווה לעשות ההיפך כתבו גם פרשנים נוספים, ומקורו כבר במדרש הגדול, אבל הם לא כתבו זאת כהסבר לפסוק "ויהי אחר הדברים האלה"⁴⁰.

ד. הסברים שמקשרים את הפסוק למספר מאורעות בחי אברהם אבינו

מפרשים רבים הסבירו שפסוק זה אינו מתייחס למאורע אחד, אלא למספר מאורעות, שצירופם יחד מגדיל את הנסיון שבעקדה:

1. הסבר ר' אברהם בן הרמב"ם

כתב ר' אברהם בן הרמב"ם בפירושו לתורה: "ויהי אחר הדברים האלה - כלומר אחר גירושי ישמעאל, ובחירת יצחק בחינוך ובתוספת החיבה וההוקרה, וברית אבימלך וקיום הביטחון והשמחה בתקוה". ר' אברהם בן הרמב"ם, כדרכם של הראשונים שקיצרו בדבריהם, לא הסביר את המשמעות העמוקה של כל אחד מהפרטים שהזכיר, אך ענין גירוש ישמעאל הורחב לעיל בדברי ה"כתב סופר", ובחירת יצחק והברית עם אבימלך יתבארו בסמוך [אמנם הברית עם אבימלך כבר

40. עיין ב"תורה שלמה" כב, ז בבאור לאות צו בשם מדרש הגדול (באותיות א,ב,ג,ד) ובספר "קול אליהו" להגר"א פרשת וירא אות יב, ובחדושי ה"ערוך לנר" סנהדרין פט ע"ב בד"ה "קדמו לשטן", ובפירוש מהרז"ו לבראשית רבה נו, ד בד"ה "הנסה דבר", ובספר "מן הבאר" לרב אלימלך בר שאול פרשת וירא עמ' 24-25 ובספר "טל חרמון" על התורה לרב שלמה אבינר פרשת וירא עמוד 49 ובמאמר "עקידות יצחק" בספר "אל המקורות" ח"ב עמוד 182.

התבארה בהרחבה בפ"ב, אך נראה שהמשמעות שאליה התכוון ר' אברהם בן הרמב"ם אינה המשמעות שהתבארה שם].

2. הסבר האברבנאל

כתב האברבנאל: "מפני שקדם לסיפור הזה:

1. שציוה ד' יתברך לאברהם על מצוות המילה,
  2. ושינוי שמו ושם אשתו, שהם כולם הכנות אל הבן אשר יולד לו,
  3. ושילדה שרה בהיות אברהם בן מאה שנה והיא בת תשעים שנה וכהסבר המדרש שהובא בפ"ג סעיף 1,
  4. וש אחרי שנולד יצחק בדבר ד', גירש את ישמעאל וכו' אברהם בן הרמב"ם בנקודה הראשונה),
  5. ונאמר לאברהם עליו: 'כי ביצחק יקרא לך זרע' (וכא, יב),
  6. וש אחר כך שאל אבימלך מאברהם שישבע לו שלא יקח את ארצו, ביראתו ממנו שמא הוא או בניו יקחו את ארצו וכו' אברהם בן הרמב"ם בנקודה השלישית),
- לכן בערך ההקדמות האלו אמר: 'ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם', שהיה הניסיון בבחינת הדברים האלה שקדמו ובהצטרף אליהם, היה מצוות העקדה דבר זר וקשה מאד". כלומר כל ההכנות ללידת יצחק, והולדתו בנס, וגירוש ישמעאל, והבנת אבימלך שיצחק יירש את ארץ ישראל - כל הדברים הללו הגדילו עוד יותר את הניסיון שבעקדה [ועיין עוד בסמוך]. לכן הדגיש הכתוב "ויהי אחר הדברים האלה", שלמרות הכל לא נמנע אברהם מלבצע את ציווי ד'!

3. הסבר "אור החיים" הקדוש

- גם "אור החיים" הקדוש כתב מספר הסברים הדומים להסברי האברבנאל, אך הוסיף עליהם: "ויהי אחר הדברים וגו'. פירוש הדברים האמורים למעלה מהענין:
1. שכמה הרפתקי שעברו עליו עד שנפקד בבן לעת זקנתו (דומה למדרש ולאברבנאל בנקודה השלישית),
  2. וגם הבטחו ד' 'כי ביצחק יקרא לך זרע' [וכא, יב] כאברבנאל בנקודה החמישית],
  3. ואחר שהיה יצחק גדול, כאומרו: 'ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים' (וכא, לד), ובשנה ראשונה שירד לפלשתים נולד יצחק, הא למדת כי גדול היה. ובאמצעות הקודם יהיה גודל הניסיון מופלא, בין בבחינת אברהם, שאחר כמה הרפתקי קדמו לו עד שנפקד, ואחר כמה הבטחות מד' כי ביצחק יקרא זרעו, הוא אומר לו

שיקריבתו ולא הרחרר בלבו, בין בבחינת יצחק, שהגם שהיה גדול, כנשמע מפסוק הסמוך 'ויגר' וגו', הא למדת שגדול היה ולא עכב.

4. גם נתכוין לומר 'אחר הדברים', שבזה יוצדק לומר לו 'את בנד את יחידך' ולא קודם הדברים הנאמרים בסמוך, שהרי היה לו ישמעאל ואינו יחידו".

כלומר כל הציפיות של אברהם שיוולד לו בן, וכל ההבטחות של הקב"ה, שכולן עתידות להתקיים ביצחק, הגבירו את ההשתוקקות ליצחק, ואחרי שיצחק גדל - אהבתו נקבעה עמוק בלב אברהם⁴¹. לאור כל הדברים הללו היה הנסיון שבעקדה גדול עוד יותר מאשר עצם הקרבת הבן. נוסף על כך היה נסיון העקדה קשה בגלל שהצו להקריב את יצחק לעולה עמד בניגוד לכל ההבטחות שנאמרו עליו שזרעו ירבה! אך אף על פי כן אברהם לא הרחרר בליבו כנגד ד'! ועוד, שיצחק היה גדול ויכול היה לעכב ואף על פי כן לא עיכב. ועוד שהביטוי "בנד יחידך" שייך היה שיאמר רק אחר גירוש ישמעאל ואחר ההודעה "כי ביצחק יקרא לך זרע" (כא, יב) [בניגוד לישמעאל שהוא רק "בן האמה" (שם, יג)], ולא לפני כן.

4. הסבר נוסף של ה"כתב סופר"

עוד כתב ה"כתב סופר"⁴²: "זיהי אחר הדברים האלה... נראה לי... דשייך על שני המעשים הנזכרים ונעשים קודם עקידה, בשנתבונן תחילה למה ניסה ד' את אברהם? הלא כבר עמד בנסיון בכבשן האש שהפיל עצמו!... ואומר כי הנסיונות שעברו על אברהם מקודם לא היה בהם עדיין כדי להראות כמה גדולה חיבתו להקב"ה. דאז, כשהפיל עצמו לכבשן האש, היה נרדף, כמבואר בספרים, והיו חייו תלויים מנגד, ואין חידוש שהתחזק באלוקיו ומסר נפשו עליו. וגם יוכל להיות שהיה מרוצה לכך, כי היה קץ בחייו בלאו הכי, מתוך צער ויגון שעברו על ראשו תמיד⁴³. אבל אחר שכרת אבימלך ברית עמו ואמר לו כי מכיר בו כי ד' עמו והניח לו מכל אויביו מסביב, וכתב: 'ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים' (כא, לד), כי עד העת ההיא לא היה יושב במקום אחד ימים רבים, שהיה תמיד הולך ממקום למקום ותמיד בצער, אבל עתה חי חיי נחת ושמחה וישב בשלווה ימים רבים, ומכל מקום לא עזב את ד' ולא בעט ברוב טובה, ומסר נפשו ורץ לעשות רצון בוראו להקריב

41. עיין גם לעיל פרק א סעיף 2 תשובה 7 וב"מורה נבוכים" ג, כד וברד"ק כב, א וכב, ב וברבנו בחיי כב, א ובסודור "עולת ראייה ח"א עמ' פה-פו ד"ה "ויאמר קח נא את בנד את יחידך אשר אהבת את יצחק" ושם עמוד פט ד"ה "ויאמר הנני בני" וב"מעינה של תורה" כב, ב וכב, ה (ובספר "בית הלוי" על התורה פרשת וירא ד"ה "שבו לכם פה עם החמור") ובספר "אל המקורות" ח"ב עמוד 186.

42. "כתב סופר החדש" הוצאת מכון דעת סופר ירושלים תש"ס.

43. עיין ברמב"ם הלכות סנהדרין פרק יח סוף הלכה ו.

בנו יחידו לעת זקנתו שידע שלא יהיה לו עוד בן, כי עתה היה הנסיון ברוב טובה וחיים טובים ומתוקנים.

והנה יצחק גם כן מעולם היה חי בצער ויגון מישמעאל, וכתוב: 'ותרא שרה את בן הגר וגו' מצחק' (כא, ט), ופירש רש"י שהיה אומר שיהרגנו ויירש הוא, ואם כן היה תמיד ברתת שימיתהו ישמעאל, ולא היה חידוש כל כך אם מסר עצמו לד', כי קץ בימי חייו, אבל אחר שגירש את בן הגר על פי ד', והיה ליצחק מנוחה מאויבו, וידע כי הוא יירש אביו, ומכל מקום מסר נפשו בשמחה ובטוב לב, מזה נראה גודל תשוקתו לעשות רצון אלקיו וכי לבבו שלם עמו. והיינו: 'ויהי אחר הדברים האלה', היינו דברים האמורים לפני כן: שאבימלך כרת ברית את אברהם, ויגר בארץ פלשתים ימים רבים, וגם שגירש אברהם את ישמעאל בנו מפני יצחק, אז אמר ד' שיש זמן לנסות אברהם ובנו, למען הראות לעיני כל כי יראי אלקים המה ואוהבים ד' בכל נפשם ומתוך עושר וכל טוב".

5. הסבר "ירח האיתנים"

הרב יצחק אריאלי בספרו "ירח האיתנים"⁴⁴ כתב: "אחר הדברים, שבאו להגדיל את הנסיון האחרון עד גבול האפשר, רק אז נוסה אברהם. קדם לניסיון זה מעשה אבימלך והרינון שמאבימלך נתעברה שרה. כלום לא תתאמת עכשיו הדיבה שהוא לא בנו? שאם היה בנו - היאך היה שוחטו? ואם תתאמת - הרי יתבטל הנס הגדול של הולדת יצחק! שמא מוטב לעבור את פי ד' ולא לעקדו, שלא תתבטל גדולת הנס. אבל כיצד עוברים את פי ד'? (וכ"חתם סופר" שהובא לעיל). ומצד אחר: אברהם הוא סמל החסד. בא מעשה סדום - עומד אברהם וזועק כלפי מעלה: 'האף תספה צדיק עם רשע? חלילה לד' (ויה, כג-כה). ואף על פי שאנשי סדום רעים וחטאים, אלא שאברהם מידת החסד טבועה בו ואינו יכול להבליג על מהפכה זו. והנה באה העקדה ואין אברהם עומד ומבקש את ביטול הגזירה! מכאן סמיכות הפרשיות סדום והעקדה לגלות את גדולת אברהם ומידת אהבתו לד', שעבר על מידתו וקיים רצון ד'⁴⁵.

44. עמוד יח במהדורה הראשונה (הוצאת אברהם ציוני תל אביב, ירושלים תשכ"ד), עמוד יד במהדורה השניה (הוצאת שלמי אריאל, ירושלים תשס"א).

45. את הנקודה שאברהם לא התפלל לד' לבטל את העקדה כתב כבר הרד"ק כאן, אך לא ביחס למלים "אחר הדברים האלה", וכלל לא הזכיר את ההשוואה לסדום. דומה לדברי "ירח האיתנים" כתב גם ב"ילקוט יהודה" הנזכר לעיל בהערה 30 בביאור אות ג, אך גם שם לא כתב נקודה זו כהסבר הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", שאותו קישר לגירוש ישמעאל, כנזכר למעלה, אלא בתוך הסברו שם כתב: "והנה יש עוד מקום לשאול: מדוע כשאמר לו הקב"ה בדבר מהפכת סדום עמד וביקש עליהם רחמים ומפני מה לא עשה

יש להעיר על דבריו שיש מרחק רב בין תפילת אברהם אבינו על סדום (בפרק יח) לבין פרשת העקדה (בפרק כב), אבל לפי מה שכתב בתחילת דבריו לא קשה, כיון שהסמיכות היא גם להולדת יצחק וגם לתפילת אברהם אבינו על סדום.

6. הסבר הרב הירש

הרב הירש בפירושו לתורה כתב: "אחר הדברים האלה. כמו לעיל טו, א מצינו מלים אלה נקודת מפנה לעומת המסופר עד כה. כבר פרסם אברהם את שם ד' כ'א-ל-עולם' (דומה לדברי הרב נבנצל), כבר נולד יצחק ושולח הבן הבכור למענו 'כי ביצחק יקרא לך זרע' (דומה לדברי ר' אברהם בן הרמב"ם בנקודה הראשונה והאברבנאל בנקודה הרביעית והחמישית), וזרע העתיד כבר ניכר רישומו בהווה, שכן כבר כרת שר המדינה ברית, לא רק עם הנער, אלא עם זרעו אחריו (דומה לר' אברהם בן הרמב"ם בנקודה השלישית). כך הכה העתיד, המיועד ליצחק, שרשים בהווה של הימים הללו, והנה ציווה ד' על אברהם **לכלות כל מה שנעשה עד כה, לכרות במו ידיו את ה'אשל' שנטעו**". וכך כתב הרב הירש קודם (כא, כב-כד): "ברגע זה פונה ד' אל אברהם ואומר: 'קח נא את בנך' וגו' העלה לי לעולה את בנך זה, את יחידך, ואתו את העתיד כולו".

דברי הרב הירש דומים לדברי האברבנאל ו"אור החיים" הקדוש, אך הוא הדגיש שלא רק שאברהם נצטווה להקריב את בנו, אלא שאברהם נצטווה להקריב את **כל העתיד** שעליו הובטח פעמים רבות מפי ד'! יתכן שזו גם היתה כוונתם של המפרשים הנ"ל, אך מכל מקום אין זה מפורש בדבריהם. אמנם יש להדגיש שנקודה זו אינה חידושו של הרב הירש, שכן היא כבר כתובה ב"מורה נבוכים" (ג, כד), אך שם היא כתובה בקיצור נמרץ, ולא כהסבר הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", והרב הירש כתבה כהסבר בפסוק זה⁴⁶.

כן על הגר וישמעאל בנו? הרי שיש לחשוך אותו שלא חש כלל על צערם. לכן אחר כל אלה הדברים הראה הקב"ה במצוות העקדה שגם על בנו האהוב לו כנפשו, כשאמר לו הקב"ה להעלותו לעולה לא עמד לבקש רחמים עליו, וזהו משום שהוא ביקש רחמים רק בשעה שלא היתה לו שום נגיעה עצמית מזאת כמו בענין סדום. אבל במקום שהיתה לו נגיעה עצמית ביטל את רצונו מפני רצון המקום ולא הרחרח אחר מדותיו".

46. ועיין ב"שיחות הרב צבי יהודה" לספר בראשית (עמוד 160) שם נאמר: "אברהם מקבל פקודה אלקית לבטל את האידיאל הגדול, השאיפה הגדולה לגוי גדול, לקידוש שם השם בעולם. כל הענין שהוכן לשכלול האנושות בדורות הבאים, נעקר בטל ומבוטל". ועוד נאמר שם (בעמ' 171-172): "העקדה אינה רק התגברות על רחמי האב על בנו יחידו. עקדת יצחק היא הפקרת האידיאליזם של 'הגוי הגדול'. על בן זה יש הבטחה אלוקית ש... יקום ממנו עם שיקדש שם ד' ברבים. פתאום מופיעה גזירה אלקית שהיא לכאורה **ביטול**

7. הסבר ה"קובץ מאמרים"

בספר "קובץ מאמרים"⁴⁷ במאמר "נסיון העקדה" (עמודים מג-מד) לא התייחס הרב אלחנן וסרמן לפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", אבל נראה שניתן להסביר את הפסוק על פי דבריו: "מה שמקשין בענין העקדה מה היה הנסיון גדול כל כך, הרי ראינו בכל הדורות שמסרו נפשם על קידוש השם לאלפים ורבבות, אף שלא היו נביאים, וכל שכן אברהם אבינו עליו השלום, ששמע בעצמו מהקב"ה⁴⁸ ונראה דבאמת אם נתבונן בענין מסירת נפש על קידוש השם אין זה נסיון גדול, שהרי מחליפין עולם עובר בעולם עומד לנצח, ואין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן"⁴⁹. אבל אם יצויר שעל ידי מסירת נפשו יפסיד חלקו לעולם הבא, ומכל מקום יתרצה לזה בשביל קידוש השם, הוא נסיון גדול ונורא מאד. ואין שום דמיון כלל בין שני הנסיונות האלו, דבאופן הראשון הוא מרויח לנצח, ובאופן השני הוא מפסיד לנצח. ואם יצויר עוד שנמצא דבר שהוא יקר הרבה מאד, יותר מהעולם הבא, ודבר זה יפסיד על ידי מסירת נפשו, אז הוא וודאי נסיון נורא מאד, אשר אין לשער גודל ערכו. והנה מצינו בכתוב גבי אברהם אבינו עליו השלום, כשאמר לו הקב"ה: 'אנכי מגן לך, שכרך הרבה מאד' (טו, א) ופירשו חז"ל: 'אנכי מגן לך - בעולם הזה, שכרך הרבה מאד - בעולם הבא' (בראשית רבה מד, ד), השיב לו: 'מה תתן לי ואנכי הולך עירי' (שם, ב). הרי שלא היה העולם הבא נחשב לכלום אצל אברהם אבינו עליו השלום אם ילך עירי! והטעם ביארו המפרשים משום שעבודתו היתה מאהבה, שלא על מנת לקבל פרס, וכל מחשבותיו היו לפרסם שם שמים בעולם, על כן היה חפץ שיהיה לו בן, להמשיך עבודתו בעולם. ואם ימות בלא בנים שוב ישתכח שם

כל המשך הדורות, הריסת האידיאל של קידוש השם הגדול וביטול כל העתיד". אמנם הוא לא כתב זאת כהסבר לפסוק "ויהי אחר הדברים האלה", אך על פי דבריו ניתן להסביר כך את הפסוק. ועיין עוד ב"אדרת אמונה" עמ' 90-91 וב"טל חרמון" על התורה עמוד 49 ובספר "אל המקורות" ח"ב עמוד 182 ובדברי נחמה ליבוביץ בספר "ללמוד וללמוד תנ"ך" עמ' 38, ובספר "לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם" עמ' 67 ובמאמרה "פרשת העקדה" בחוברת "דרכים במקרא ובהוראתו" (הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשנ"ז) עמ' 16.

47. ירושלים תשנ"א, הוצאת ספרית תל אביב - בני ברק.
48. עיין ב"הואיל משה - באר היטב" על רש"י (כב, א) וב"פרדס יוסף" שם וב"משך חכמה" (כב, יד) וב"סיפורי חסידים" על התורה לרב זוין עמוד 50 ובספר "אל המקורות" ח"ב עמ' 185 ששאלו שאלה זו ועיין שם מה שהשיבו ועיין עוד ב"מורה נבוכים" ג, כד וברד"ק וברבנו בחיי כב, א ובספר העיקרים ג, לו וב"רוח חיים" על פרקי אבות פ"ה מ"ג ולגר"ח מוולוז'ין, וב"העמק דבר" (כב, יז) שהשיבו בלא ששאלו במפורש.
49. עיין פסחים נ ע"א ובבא בתרא י ע"ב ועיין בהקדמת בניו של ר' אלחנן וסרמן לספרו "קובץ שעורים" ח"א, שבו הם מתארים את דבריו האחרונים לפני עלייתו בסערה השמימה.

שמים מהעולם וכל יגיעו בימי חייו ילך לטמיון, וזה היה אצלו רע יותר מהפסד חלקו בעולם הבא, ואם כן אין דמיון וערך כלל בין נסיון העקדה אצל אברהם אבינו עליו השלום לנסיונות של הדורות הבאים".

על פי דבריו ניתן להסביר שהכוונה לכל עבודת ד' של אברהם וקריאתו בשם ד', כרב נבנצאל, וכל ההבטחות שהבטיח ד' לאברהם על ההמשכיות שתהיה ביצחק, כאברבנאל וכ"אור החיים" הקדוש, והחידוש שבדבריו הוא ההתייחסות המיוחדת של אברהם ליצחק בנו, שהיתה חשובה לאברהם יותר מאשר העולם הבא שלו, וגם על כך הוא ויתר בשביל לעשות את רצון ד'!

יש לציין שגם רש"י והמדרשים שלא הסבירו את הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה" כמפרשים שהובאו בפרקים ג-ד, יכולים להסכים לכל המשמעויות של העקדה שהסבירו המפרשים, אף על פי שהם לא הסבירו זאת בהסבר הפסוק. רש"י עצמו, בהמשך פרשת העקדה, כתב בפסוק ה: "ונלכה עד כה... ומדרש אגדה: אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום 'כה יהיה זרעך' (טו, ה)⁵⁰". עוד כתב רש"י בפסוק יב: "אמר ר' אבא: אמר לו אברהם: אפרש לפניך את שיחתי. אתמול אמרת לי: 'כי ביצחק יקרא לך זרע' (כא, יב), וחזרת ואמרת: 'קח נא את בנך'⁵¹". שני מדרשים אלו באים לבטא ברובד ראשון את גודל הסתירה שבין הציווי על העקדה לבין ההבטחות שהבטיח ד' לאברהם אבינו על יצחק, דבר שהגדיל מאד את הנסיון. אך ברובד יותר עמוק הם מבטאים גם את גודל ההקרבה שבעקדה, שבה הקריב אברהם אבינו את כל העתיד שהובטח לו על העם הגדול באיכות ובכמות שעתיד לקום מיצחק!⁵²

סיכום

המלים "ויהי אחר הדברים האלה" הוסברו באופנים שונים:

1. לפי רש"י בפירוש ראשון: אחר דבריו של השטן, שקטרג על אברהם שלא הקריב קרבן במשתה שעשה כשנגמל יצחק. נחלקו המפרשים האם השטן קטרג רק בסמוך לעקדה, מסיבות שונות שהיו לו, או שהשטן קטרג מיד לאחר המשתה, אלא שד' לא קיבל את דבריו עד העקדה כדי להגדיל את שכרם של אברהם ויצחק.

50. בראשית רבה נו, ב תנחומא וירא כג ועיין גם בפסיקתא רבתי מ.

51. בראשית רבה נו, ח ואגדת בראשית לא. ועיין גם בבראשית רבה נו, י ובמסורת המדרש שם.

52. עיין בהערות הרב אבינר לשיחות הרב צבי יהודה שם שציין למדרש שוחר טוב כט וירושלמי תענית ב ד ובר"ר נו, י.

2. לפי רש"י בפירוש שני: אחר דבריו של ישמעאל שהתגאה על יצחק שמל בגיל י"ג ולא עיכב ואמר לו יצחק שהוא מוכן להקריב את כל גופו למען ד'. מוכח במדרש שדברי ישמעאל היו בסמוך לעקדה, לאחר שישמעאל שב לבית אברהם.
3. לפי רשב"ם: אחרי שכרת אברהם ברית עם אבימלך וויתר בכך על ארץ ישראל למשך שלושה דורות - הענישו ד'.
4. לפי התנא דבי אליהו: אחרי שהמלאכים קטרגו על אברהם אבינו על שכרת ברית עם אבימלך, הוכיח להם הקב"ה שמטרת אברהם בכריתת הברית עם אבימלך היתה לרומם את אבימלך.
5. לפי רבינו יוסף בכור שור: אחרי שכרת אברהם ברית עם אבימלך נסה אותו ד' כדי למנוע קטרוג של השטן.
6. לפי המדרש: אף על פי שיצחק נולד לאברהם בגיל מאה, מכל מקום לא נמנע אברהם מלקיים את דבר ד' להעלותו לעולה.
7. לפי ה"חתם סופר": אף על פי שאחרי לקיחת שרה לבית אבימלך ורינון האנשים שמא אבימלך התעברה שרה, היה אברהם יכול לחשוש שמא במעשה העקדה הוא מבטל את הנס הגדול של הולדת יצחק, הוא עשה את דבר ד'.
8. לפי ה"כתב סופר" בפירוש ראשון: אחרי גירוש ישמעאל, שבו נהיה יצחק הבן היחיד של אברהם, היה הנסיון גדול עוד יותר.
9. לפי ה"כתב סופר" בפירוש שני: רק אחרי גירוש ישמעאל, שבו התברר שיצחק הוא הבן היחיד של אברהם, היה שייך לצוות על העקדה וללמד את העולם על גודל אהבת ד' שהיתה לאברהם, אבל לפני כן לא היה העולם לומד זאת, אדרבא, הדבר רק היה מגדיל את הרינונים ששרה התעברה מאבימלך, ויצחק אינו בנו של אברהם.
10. לפי ה"ילקוט יהודה": אחרי שאברהם גירש את ישמעאל מביתו בגלל בקשת שרה, ריננו עליו כיצד גירש את בנו מביתו בעצת אשתו, והראה להם ד' שאברהם מוכן גם לשחוט את בנו בדבר ד'.
11. לפי ה"כתב סופר" בפירוש שלישי: אף על פי שאברהם היה איש חסד המאכיל ומשקה את כל באי עולם, מכל מקום התגבר על טבעו וכבש את רחמיו לעשות רצון אביו שבשמים, והיה מוכן להעלות את בנו לעולה.
12. לפי הרב נבנצל: אף על פי שאברהם היה איש חסד שהאכיל והשקה את כולם וחינך אותם שד' טוב לכל ושווא קרבנות אדם, מכל מקום היה מוכן להעלות את בנו לעולה, דבר שמנוגד לכל מה שחינך אליו כל השנים.
13. לפי רבי אברהם בן הרמב"ם: אחר גירוש ישמעאל ובחירת יצחק והברית עם אבימלך היה נסיון העקדה גדול עוד יותר.

14. לפי האברבנאל: אחרי הציווי על המילה, ושינוי שמם של אברהם ושרה, שהיו הכנות אל הבן אשר יולד לו, ולידת יצחק בהיות אברהם ושרה זקנים, וגירוש ישמעאל, והאמירה 'כי ביצחק יקרא לך זרע', ובקשת אבימלך מאברהם שישבע לו שלא יקח את ארצו, היה הנסיון גדול עוד יותר.

15. לפי "אור החיים" הקדוש: אחרי לידת יצחק בהיות אברהם ושרה זקנים, וגירוש ישמעאל שבו נהיה יצחק בן יחיד, והאמירה 'כי ביצחק יקרא לך זרע', והיות יצחק גדול בשנים היה הנסיון גדול עוד יותר.

16. לפי ה"כתב סופר" בפירוש רביעי: אחרי שאברהם ויצחק ישבו בשלווה בלי שהציקו להם, היה הנסיון גדול עוד יותר, שהיו מוכנים לוותר על כל הטוב שהיו שרויים בו למען רצון ד'.

17. לפי "ירח האיתנים": אף על פי שעל רשעי סדום הוא התפלל וביקש שוב ושוב שד' לא ישמידם, על עצמו לא התפלל ולא שאל, אלא ביצע את דבר ד' באהבה.

18. לפי הרב הירש: אחרי הולדת יצחק, גירוש ישמעאל, הברית עם אבימלך שהוכיחה שהעולם מכיר בכך שיצחק וזרעו יירשו את הארץ והקריאה בשם ד', נצטווה אברהם לגדוע בעצמו את כל העתיד.

19. לפי ה"קובץ מאמרים": אחרי שראינו שלאברהם היה חשוב שיצחק ימשיך את דרכו בפרסום שם ד' בעולם עוד יותר מאשר היה חשוב לו העולם הבא שלו, מבינים אנו את גודל ההקרבה שהיתה מצד אברהם בעקדה, הקרבה שאינה דומה לשום מסירות נפש של אף אדם בעולם.

נמצאנו למדים שהמלים הפשוטות לכאורה: "זיהי אחר הדברים האלה", טומנות בחובן לימודים גדולים, ומרוממות את מעמד העקדה הרבה מעל למה שנראה במבט ראשון⁵³.

"אלקיני ואלקי אבותינו... תראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גבי המזבח, וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם, כן יכבשו רחמך את כעסך מעלינו, ויגולו רחמך על מדותיך, ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמד ומעריך ומארצך ומנחלתך"⁵⁴.

53. עיין עוד ב"עולת ראי"ה" ח"א עמ' פד-פה ד"ה "זיהי אחר הדברים האלה" וב"ירח האיתנים" הנ"ל בד"ה "זיהי אחר הדברים האלה" וועיין גם ב"העמק דבר" כב, א, אך שם נקט בדרך שונה.

54. מתוך תפלת "זכרונות" במוסף של ראש השנה וכעין זה גם בתפלת הקרבנות שבכל יום. ועיין גם בשולחן ערוך אורח חיים תקצא סעיף ז [וב"מגן אברהם" שם ס"ק ז] וב"מחצית השקל" שם בעיקר בסוף דבריו.